

ВПЛИВ ОСОБИСТІСНИХ РИС ЧОЛОВІКА/БАТЬКА НА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ

У статті охарактеризовано теоретичні засади впливу батьківської сім'ї на формування рис чоловіка (батька), розкрито материнський і батьківський вплив на формування особистості чоловіка і жінки. Аналізуються приклади стилю батьківської поведінки, становлення рис батьківства в осіб чоловічої статі.

Ключові слова: структура сімейних відносин, батьківська сім'я, риси чоловіка (батька), материнський і батьківський вплив на формування особистості чоловіка і жінки, створення моделі своєї майбутньої сім'ї на основі моделі батьківської сім'ї, батьківство, стиль батьківської поведінки.

Благополуччя сім'ї залежить від специфіки засвоєних ролей чоловіка і дружини, батька й матері. Знання та уявлення про себе як людину певної статі зі специфічними для чоловіка й жінки потребами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, інтересами і формами поведінки, а також уявленнями про сімейне життя служать психологічним фоном шлюбу і впливають на міжособистісні відносини подружжя [1-3; 10-12; 13; 14].

На позицію молоді стосовно шлюбу і сімейного життя впливають: 1) особливості структури сімейних відносин у батьківському домі, розподіл сімейних ролей та їх виконання; 2) особистісні якості подружжя (характер, ціннісні орієнтації, смаки, звички, особливості подружжя (особливості потребно-мотиваційної сфери й т. ін.); 3) уявлення про ідеал дружини чи чоловіка (очікування, пов'язані зі шлюбом, вимоги до подружнього партнера у сімейному житті); 4) просімейна мотивація. Важливими є ще два моменти: власний приклад батьків і якість їх виховного впливу на дітей. Найбільш значуща роль у процесі формування майбутнього сім'янина належить батьківській сім'ї. За результатами досліджень Е. Васильєвої, В. Сисенко, В. Сатір, А. Харчева, Л. Чуйко, які проводилися з респондентами різних соціальних категорій батьківська сім'я займає перше місце серед елементів соціального мікросередовища (дошкільні заклади, школа, засоби масової інформації та ін.). Її структура і соціально-психологічні характеристики впливають на формування уявлень молоді про подружнє життя. Дослідження показали, що позитивна орієнтація молоді на шлюб і сім'ю забезпечує повна сім'я зі сприятливим психологічним кліматом. У неповних сім'ях формування орієнтацій на шлюб і сім'ю ускладнюється внаслідок деформації рольової соціалізації – відсутності одного з батьків як об'єкта ідентифікації. Дані соціологічних досліджень свідчать: розлучення батьків у три рази збільшує вірогідність розлучення дітей, у той час як розлучення дітей, які росли в повних сім'ях, складає один із двадцяти. Для повноцінного розвитку і формування особистості чоловіка і жінки необхідний материнський і батьківський вплив від перших місяців життя дитини [17; 19].

Діти сприймають від батьків форму поведінки, підсвідомі реакції, різноманітні позитивні чи негативні звички, значущі якості моделі подружніх відносин. На основі концепції дублювання батьківських якостей індивід навчається чоловічої і жіночої ролі, має тенденцію несвідомо використовувати в сім'ї модель відносин батьків незалежно від того подобаються вони йому чи ні. Терман порівнюючи відносини благополучних і конфліктних подружніх пар, встановив, що на врівноваженість

подружніх зв'язків великий вплив мають: сприятлива модель шлюбу батьків; гарні відносини батька до матері; щасливе дитинство. Врівноважені члени сім'ї були спокійними і в дитинстві, їх рідко карали, частіше пестили, з ними більш відкрито обговорювали сексуальні проблеми. Згідно концепції дублювання якостей братів і сестер (Tompa) було встановлено, що індивід намагається в нових соціальних зв'язках реалізувати свої відносини до братів і сестер. Більш стійкі і вдалі шлюби спостерігаються в тих випадках, коли відносини партнерів будуються саме за цим принципом, враховуючи статеву приналежність. Подружні відносини можуть бути або повністю комплементарними (чоловік мав молодшу сестру, або дружина – старшого брата) чи частково комплементарними (обоє мали старших братів чи сестер), або ж некомплементарними. У некомплементарному шлюбі простежується зв'язок із порядком дитини в батьківській сім'ї (коли два партнери були старшими серед дітей) або ж із статтю (один із партнерів або ж двоє мали лише братів чи сестер). Особливе місце займають діти, які не мали ні брата, ні сестри; для них у сім'ї була лише одна модель – батьківський шлюб.

Сірова узагальнив свої дослідження про вплив батьківської моделі на модель шлюбу молоді сім'ї таким чином:

1. Дитина навчається у батька тієї ж статі чоловічої (чи жіночої) ролі, яка в подальшому зберігається.

2. Образ батька протилежної статі має значний вплив на вибір майбутнього партнера. Якщо роль батька протилежної статі в сім'ї позитивна, то вибір подібного партнера веде до подружньої гармонії. Якщо ж батько протилежної статі грає негативну роль і дитина її не приймає, то партнер з подібними характеристиками є джерелом негативних реакцій.

3. Модель батьківської сім'ї визначає в головних рисах модель сім'ї, яку, внаслідок цього, створюють їхні діти. Встановлено, що в шлюбі партнерів, які представляють явно протилежні моделі, постійно відбувається боротьба за владу. Вірогідність гармонійного союзу тим вища, чим ближчі моделі сімей, із яких вийшли подружні пари.

Вплив власного прикладу батьків на майбутнє сімейне життя молодого подружжя є предметом нашого дослідження. Вибіркову сукупність становили подружні пари зі стажем спільного життя 3-5 років. Дослідження включало в себе вивчення: 1) установок на вибір майбутнього партнера; 2) ставлення респондента до батьківської сім'ї; 3) відносини респондентів з батьками; 4) сімей респондентів і їх відповідність "ідеальній" сім'ї.

Кожен третій чоловік із благополучної сім'ї хотів би бути подібним на свого батька і кожна п'ята жінка хотіла, щоб її чоловік за своїми особистісними якостями був подібний на її батьків. 98% жінок і 85% чоловіків із неблагополучних сімей оцінили якості своїх батьків, як не відповідні їх ідеалу сім'янина. Тобто, в неблагополучних сім'ях взаємини батьків і особистісні якості сім'янина не є прикладом подружнього життя, а лише негативно впливають на дітей. Тому більшість таких молодих людей намагаються побудувати своє майбутнє сімейне життя по-іншому і виховати в собі якості сім'янина, протилежні якостям їх батьків. Але, як показали, дослідження К. Вітека, А. Харчева, Г. Смирнова, в реальному сімейному житті вони їх дублюють [17; 19].

Проведене нами дослідження показало, що більшість тих, хто оцінює свій шлюб як "ідеальний" (83%), так само оцінюють і шлюб своїх батьків. Ті, в кого виявились

труднощі в сімейному житті, рахували шлюб своїх батьків “відносно хорошим” у 69% випадків.

Така ж закономірність виявлена і в конфліктних ситуаціях. Чим більше було конфліктів у батьківських сім'ях, тим частіше вони виникали в сім'ях дітей. Із числа респондентів, відносини між батьками яких були задовільними, 49% зіткнулися з конфліктами в своєму сімейному житті. Тобто, неблагополучний психологічний клімат сім'ї негативно впливає на стабільність шлюбу дітей. Взаємини між батьками, стереотипи поведінки в сім'ї, засвоєні в дитинстві і юності, в зрілому віці значно впливають на характер відносин між подружжям, на задоволеність і стійкість шлюбу.

За результатами анкетування 55% опитаних оцінили відносини своїх батьків як благополучні, 48% мріють про те, щоб їх подальше сімейне життя склалось так само, 9% не хотіли, щоб відношення в їх сім'ях були подібні на батьківські, 44% респондентів оцінили відносини батьків як неблагополучні, конфліктні.

Виходячи з одержаних результатів про характер взаємин в батьківській сім'ї, ми умовно розділили їх на такі групи: 1) респонденти, які характеризують відносини своїх батьків як благополучні і які є для них нормою; 2) респонденти, які вважають відносини батьків неблагополучними, які не виступають прикладом подружнього життя.

Таким чином, характер відносин подружжя багато в чому відповідає характеру відносин їх батьків. У тих випадках, коли конфлікти між батьками переходили певну межу, виливаючись у різні прояви взаємної неприязні, але справа не доходила до розлучення, діти нерідко сприймали такі взаємини як антимодель нормальної сім'ї і, вступаючи в шлюб, свої подружні взаємини будували по-іншому. Якщо конфлікт батьків досягає крайньої межі і стає нестерпним для обох сторін, то інтересам дітей більше відповідає розлучення, ніж подальше спільне життя батьків.

Гармонія сімейного життя батьків має й інші наслідки для майбутнього сімейного життя дітей. Нами встановлено, що молоді пари, які позитивно оцінили шлюб своїх батьків, проявляють у взаєминах в своїй сім'ї більше толерантності, злагоди й розуміння. 42% опитаних із таких сімей проявляли повне взаєморозуміння з питань ведення домашнього господарства, в той час як ті, чий батьки розлучились, такі якості проявляли лише в 28% випадків. Отож, батьки, подружжя яких склалось благополучно, дають дітям наочний приклад того, як має будуватись спільне життя чоловіка й дружини. Вони доповнюють один одного і тим самим забезпечують успішне виховання. Спільні дії батьків виявляються важливим передбаченням успішного формування особистості.

Досліджуючи вплив особистого прикладу батьків на майбутнє сімейне життя дітей, ми виявили, що більшість пар із “ідеального” подружжя відповіли, що батьки служили їм прикладом подружнього життя (69%). В групі подружніх пар, у взаєминах яких виявились певні труднощі, позитивний приклад батьків спостерігався рідше – 58 % опитаних.

Аналіз одержаних даних свідчить про те, що для більшості респондентів (60%) двоє батьків були прикладом; батьки не завжди були прикладом для 31% респондентів; прикладом були лише мама для 6% опитаних; прикладом був лише батько – 1 %; вирости не в повній сім'ї 2 % респондентів. Як бачимо, більшість позитивно оцінює приклад батьків. Але частина опитаних не мали в дитинстві постійного позитивного прикладу обох батьків, що негативно відобразилось на їх готовності до шлюбу.

Подібні дані ми отримали, аналізуючи характер виховного впливу батьків на дітей. 62% респондентів рахують, що в їх сім'ї було авторитарне чи авторитетне виховання, на непослідовне виховання вказують 30%; ліберальне виховання спостерігається у 9 % опитаних. На запитання "Що не влаштувало вас у відносинах між вами і вашими батьками?" відповіді розподілились таким чином: більшість респондентів (90%), які оцінили взаємини між батьками позитивно, задоволені своїми стосунками з батьками, хочуть виховувати своїх дітей так само.

Серед респондентів, які не хочуть мати такі взаємини, як між батьками, не задоволені своїми стосунками з батьками, відчувають нерозуміння з їх боку. Аналіз відповідей респондентів із неблагополучних сімей показав, що 35% із них оцінюють свої стосунки з батьками благополучними, хоча відмічається деяке нерозуміння з боку батьків або одного з них.

Таким чином, стійкість, стабільність майбутньої сім'ї цілком залежить від соціально-психологічного характеру батьківської сім'ї. Дошлюбна діагностика, психологічна консультація молодій сім'ї дасть можливість заздалегідь встановити проблемні зони подружжя, провести вчасне психологічне втручання з метою попередження розлучення та кризового стану.

Якщо аналізувати специфіку молодій сім'ї як суб'єкта батьківства, то варто зазначити, що феномен батьківства динамічний: батьківство може змінюватися в процесі становлення, формування, розвитку й перетворення [14, с. 82-91].

Становлення батьківства є дозріванням його компонентів і оформленням їх у певну психологічну структуру. Формування батьківства є оформлення батьківства у вигляді певного стилю батьківської поведінки і вдосконалення його в процесі взаємодії батька з дитиною. Розвиток батьківства – це єднання вже здійсненого з потенційно можливим через перехід з індивідуального на надіндивідуальний рівень батьківства (від Я-батьківства до Ми-батьківства). Перетворення батьківства – цей саморозвиток, зміна вектора, кардинальне подолання стилю батьківського виховання, що склався, відповідно до переосмислення батьківських цінностей, зміни соціальної ситуації в період розвитку дитини.

Становлення батьківства відбувається саме на етапі молодій сім'ї. З початком спільного життя подружжя батьківство починає складатися на індивідуальному рівні, де відбувається взаємодія чинників усіх рівнів. Реалізація батьківства на надіндивідуальному рівні тісно пов'язана з категоріями відповідальності, довіри й готовності [12; 15]. В період становлення батьківство є нестійкою структурою з недостатньою узгодженістю між батьками, рухливістю структури. Становлення батьківської позиції характеризується узгодженням уявлень подружжя відносно ролі батьків, їх функцій, розподілу обов'язків і відповідальності. При цьому суб'єктивно-психологічні чинники формування батьківства як внутрішні умови заломлюють дію зовнішніх чинників. Розвинена форма батьківства характеризується комплексом теоретичних уявлень про батьківство та їх практичних проявів. Для формування усвідомленого батьківства важливе значення має когнітивна складова його компонентів.

Щоб мати достатній рівень педагогічної готовності, майбутнім батькам і матерям необхідні знання про основні закономірності розвитку і виховання дітей, про роль у цьому сім'ї, батьків, тобто фізіолого-гігієнічні і психолого-педагогічні знання. Вони повинні бути готовими до розв'язання різноманітних педагогічних завдань, як стратегічних, так і тактичних, оперативних. На рівень педагогічної підготовленості

певний вплив чинить самоосвіта батьків, потреба в розумній книзі, читання педагогічної літератури, прагнення розширити свій педагогічний кругозір.

Майбутні батьки повинні бути психологічно готовими до того, що виховання дитини – праця нелегка, праця без вихідних, що вимагає постійного напруження розуму, почуттів, готовності приймати негайні рішення, брати на себе повну відповідальність. Можна виділити п'ять умов успіху в здійсненні батьківського і материнського обов'язку: 1) бути високо вимогливим до самого себе, постійно займатись самовихованням, володіти волею, витримкою; 2) знати інтереси своїх дітей, вникати в усе, що їх хвилює, турбує, пригнічує чи радує; 3) пам'ятати свої дитинство та юність, співпереживати з дитиною все, що з нею відбувається; 4) брати обов'язкову участь у всіх домашніх, господарсько-побутових справах, залучати до них, по можливості, й дітей; 5) завжди бути прикладом для своїх дітей.

Чимало дослідників феномену батьківства пишуть про *відмінності материнської й батьківської любові* [11; 12; 14; 15]. Материнська любов – безумовна, глобальна й постійна. Безумовна, бо мати любить свою дитину незважаючи ні на що, любить вже тому, що це її дитина. Глобальна, бо вона виявляється в кожній ситуації, незалежно від обставин. Постійна, бо триває впродовж усього життя. Батько ж любить дитину більш відсторонено. Він любить її тоді, коли, на його думку, її є за що любити, коли вона справджує його сподівання й уявлення. Батько сильніше любить ту дитину, яка найбільше на нього схожа, нагадує його звичками чи задатками, поведінкою, способом життя, манерами і навіть одягом. Для жінок значення материнства значно вище, ніж значення батьківства серед чоловіків – до такого висновку приходять у своїх дослідженнях різні вчені [14].

Чоловікам важче дається любити дитину „просто так”, тільки за те, що це їхня дитина. Дитина має щось зробити, аби заслужити любов батька, тобто може керувати його любов'ю. У разі невиконання певних умов любов батька можна легко втратити. Материнська любов безкорисливіша, але й суб'єктивніша. Найчастіше саме батько здатен більш-менш об'єктивно оцінити характер, здібності дитини. Мати в таких оцінках об'єктивною буває рідко [14, с. 25–39].

Оскільки батьківство й материнство кореняться в репродуктивній біології, остільки специфіка материнського й батьківського стилю відносин пов'язана з такими передбачувано вродженими рисами, як підвищена емоційна чутливість, схильність швидше реагувати на звуки й обличчя в жінок; краще просторове сприйняття, хороший рухливий контроль, гострота зору і строгіший розподіл емоційної й когнітивної реактивності в чоловіків. З погляду Т. Шведчикової та інших вчених [7; 11], громадська думка по-різному ставиться до проявів емоцій чоловіка-батька й жінки-матері. Вважається, що чоловікові незручно впадати в істерику через дитячий плач чи переляк, тоді як для жінки подібні переживання є ознакою хорошого розвитку природних материнських почуттів.

На тлі відносної вивченості материнства, батьківство залишається „білою плямою”. Часто в літературі батькові відводиться другорядна роль. Зокрема, А. Співаковська (2000) говорить про те, що формування виховної позиції батька дещо відстає від материнської позиції, позаяк найбільшу прив'язаність до дитини батьки починають відчувати, коли діти вже підросли. К. Вітакер (1998) відводить батькові роль стороннього спостерігача під час вагітності дружини і догляду за малюком. Ця „невключеність”, на його думку, провокує відчуття самотності в чоловіка. Разом із тим, К. Флейк-Хобсон (1992) вважає, що участь чоловіка в процесах народження і виховання дитини чинить суттєвий вплив і на подружжя, і на малюка [17; 19; 22].

Для виховання дитини необхідна наявність дорослих обох статей. Адже таким чином дитина отримує навички статевої поведінки. На жаль, наше виховання має перекосяти у „жіночу” сторону. Тобто дівчатка не знають, як спілкуватися з хлопчиками, а хлопчики виростають жіночними і важко адаптуються в середовищі однолітків. Це є результатом не лише зростання розлучень, але й впливу застарілих традицій щодо розподілу сімейних обов’язків: чоловік матеріально забезпечує сім’ю, жінка забезпечує побут і виховує дітей. Серед чоловіків популярним є придуманий ними ж міф – чоловікам непристойно поратися з дітьми, не чоловіча це справа. На жаль, багато хто переконаний, що основне призначення чоловіка – забезпечити матеріальне благополуччя сім’ї.

Роль батька в житті і розвитку дитини не менш виняткова й унікальна, ніж роль матері, хоча й на свій лад. Правда, матір входить першою в почуття й свідомість дитини, а батько – дещо пізніше, але він також покликаний здійснити чудо: разом з матір’ю створити особистість. У батькові дитина відчуває потребу. Справжній батько вкрай потрібний як хлопчикам, так і дівчаткам.

Дехто з педагогів надає значення чоловічому впливу лише на формування сина, ігноруючи чи недооцінюючи його у вихованні доньки. Для дівчини батько – перший чоловік у житті, який її любить просто за факт існування. Він стає ідеалом чоловіка, якого дівчина буде шукати в майбутньому, людина, яка для неї тривалий час уособлює чоловіків як вид. Доньку легко любити, вона не вимагає нічого, окрім любові і невеликої уваги і турботи. Дівчатам часто не потрібна строгість, вони не сприймають батька як приклад для наслідування. Його увага їм потрібна радше для самоствердження й усвідомлення своєї цінності в очах чоловічої половини населення. Стосунки батька й дочки є практично ідеальною моделлю взаємин чоловіка і жінки.

Якщо для жінки материнство – це швидше біологічне, ніж соціальне начало, то для чоловіка батьківство – в основному соціального походження. Традиційно батьківство не передбачало щоденного догляду за дитиною. Сьогодні, у зв’язку зі зміною становища жінки в суспільстві, намітився поворот до „нового батьківства”, усвідомлення чоловіками відповідальності за сім’ю і дітей. Американський соціолог Дж. Левін писав, що у новому понятті батьківства поступово зникає лінія, яка розділяє сферу материнства від сфери батьківства, та демаркаційна лінія, яку провело суспільство і глибоко засвоїли індивіди. При новому батьківстві чоловіки почали усвідомлювати, що означає бути батьком, і робити для своїх дітей те, що завжди робили жінки.

Проте „стати батьком” і „бути батьком” не одне і те ж, позаяк перехід до активної виховної діяльності у чоловіків не пов’язаний автоматично з народженням дитини, тим більше, що вони не знаходять моделей своєї поведінки в тому середовищі, в якому виростили. Якщо традиційна роль батька була пов’язана з інститутом успадкування, то „нові батьки” усвідомили свою відповідальність за емоційний стан своїх дітей, усвідомили, що батьківська поведінка відбивається на поведінці дітей, на їх особистісному розвитку. Батьки все частіше беруть на себе відповідальність за виховання дітей. Проблема підвищення авторитету батька у суспільстві пов’язана з тим, що в сучасній сім’ї втратив значення авторитет, заснований на справі власності, а моральний авторитет, заснований на емоційному, духовному ґрунті, ще не став надбанням чоловіків. Разом із тим авторитет батька має стати тим стрижнем, на якому формується сімейна злагода.

Сьогодні з'явилося покоління, яке не знало батьківського виховання, не має взірця для наслідування. Тому часто батьки „відкупляються” подарунками чи грошовими ін'єкціями. Щоб без проблем включитися в процес виховання, чоловікам варто пам'ятати тільки одне: виховання дітей – це не тільки забезпечення їм їжі, сну і сухих штанців. Це ще й створення нової особистості, і наука спілкування, і відповіді на численні запитання.

І неправильно діють ті жінки, які допускають чоловіка до дитини лише тоді, коли він має виступити в ролі караючої десниці. Не можна зводити роль батька в сім'ї до ролі пугала, міліціонера тощо. Батько є першим зовнішнім об'єктом для дитини і відіграє роль моделі при ранній ідентифікації. Батько стимулює процес віддалення дитини від матері, прискорюючи тим самим процес соціалізації.

І. Кон звертає увагу на відмінності в батьківському та материнському впливі на формування особистості дитини [7]. Батько сприймається і насправді буває жорсткішим і авторитарнішим, ніж мати, особливо щодо хлопчиків і юнаків. Психологічна близькість із батьком спостерігається рідше, ніж із матір'ю. Вплив батька на виховання дітей у більшості сімей нижчий, ніж вплив матері. Дехто вважає, що батько строгіший й вимогливіший до дітей, ніж матір. Насправді ж це залежить від статі дитини. Чоловікам легше вдається досягти дисципліни у хлопчиків, жінкам – у дівчаток, тоді як емоційну підтримку сини, навпаки, частіше знаходять у матері, а дочки – у батька.

Батько не просто символ, абстрактне втілення чоловічого начала. Його особисті якості, стиль його життя також сильно впливають на дітей. Психологічні дослідження свідчать, що сини емоційно „холодних” батьків частіше бувають соромливими, тривожними, їхня поведінка антисоціальніша. Навпаки, емоційна близькість з батьком позитивно позначається на хлопцях.

1. Гречин І. Батьківство у Німеччині : соціокультурний аспект / І. Гречин // Людина і світова глобалізація: перспективи та межі розвитку : монографія / [С. Айттов, М. Аккент, З. Бондаренко та ін.] : Ред. Т. Власова. – Дніпропетровськ : Вид-тво Маковецький, 2011. – С. 146–156.
2. Гречин І. Підготовка учнівської молоді до батьківства у ФРН / І. Гречин // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 19. – С. 30–36.
3. Евсеєнко Ю. Отцовство как структурно-динамический феномен / Ю. Евсеєнко, А. Портнова // Экзистенциальная и гуманистическая психология / Публикации [Электронный ресурс]. – С. 1–16. – Режим доступа: HPSY/RU
4. Кон І. Кон І. Зачем нужны отцы / И. Кон // Звезда. – 2006. – № 12. – С. 124–145.
5. Кон І. Категория «Я» в психологии / И. Кон // Психологический журнал. – 1981. – № 3. – С. 11–24.
6. Кон І. Мужчина в меняющемся мире / И. Кон // Психология / Книги [Электронный ресурс]. – С. 12–84. – Режим доступа: <http://lib.rus.ec/b/157064>
7. Кон І. Отцовство как социокультурный институт / И. Кон // Электронный ресурс. Режим доступа: http://sexology.narod.ru/info_153.html.
8. Кон І. Ребенок и общество : уч. пособие / И. Кон. – М. : Академия, 2003. – 284 с.
9. Межвінські Б. Роль батька в родині / Б. Межвінські // Сопричастя. Міжнародний богословський часопис. – 2003. – № 2. – С. 43–58.
10. Овчарова Р. Психологическое сопровождение родительства / Р. Овчарова. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2003. – 319 с.
11. Овчарова Р. Психология родительства : [учебн. пособие для студ. высш. учебн. заведений] / Р. Овчарова. – М. : Академия, 2000. – 368 с.
12. Овчарова Р. Родительство как психологический феномен : [учеб. пособие] / Р. Овчарова. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.
13. Овчинникова М. Отцовство / М. Овчинникова. – М. : Знание, 1981. – 95 с.

14. Полі О. Серце батьків: Що потрібно знати кожному батькові / Полі О. ; пер. Т. Різун. – Львів : Свічадо, 2010. – 208 с.
15. Спиваковская А. Как быть родителями / А. Спиваковская. – М. : Педагогика, 1986. – 157 с.
16. Струтинська Т. Вплив батька на соціалізацію дітей із повних і неповних сімей (за результатами досліджень у США та Україні) / Т. Струтинська // Теоретичні питання культури, освіти та виховання : зб. наукових праць / За заг. ред. М. Євтуха. – К. : Видавничий центр КНЛУ, 2006. – Вип. 31. – С. 185–190.
17. Тавит А. Оценка отчего дома вступающими в брак / А. Тавит, Д. Кутсар // Проблемы семьи. – Тарту, 1978. – С. 74–86.
18. Филиппова Г. Психология материнства : уч. пособие / Г. Филиппова. – М. : Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
19. Харчев А. Брак и семья в СССР. – [2-е изд.] / А. Харчев. – М. : Мысль, 1979. – 364 с.
20. Шутценбергер А. Синдром предков / А. Шутценбергер. – М. : Издательство института психотерапии, 2001. – 240 с.
21. Юферева Т. Образы мужчин и женщин в сознании подростков / Т. Юферева // Вопросы психологии. – 1985. – №. – С. 84–90.
22. Pospiszyl K. Ojciec a rozwj dziecko. – Warszawa, 1980. – 200 s.

The theoretical principles of the father's family influence on the formation of the male's (father's) features and father's behavior examples are analyzed in this article.

Key words: *the structure of the family relationships; father's family; father's (husband's) characteristics; parents' influence on the formation of the personality of the husband and wife; parenthood; father's behavior; the formation of a family model based on the parents' family model.*

doi:10.15330/esu.10.173-180

УДК 364.4-212-053.6:316.362.31
ББК 74.900.3

Руслан Чубук

СОЦІАЛЬНО-ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІЗ ПІДЛІТКАМИ З НЕПОВНИХ СІМЕЙ

У статті актуалізується значущість соціально-превентивної діяльності з підлітками із неповних сімей, що спрямована на: подолання зовнішнього соціального тиску і внутрішнього психологічного дискомфорту; створення системи самодопомоги і взаємної підтримки підлітків. Завданням статті є висвітлення форм і методів роботи, що складають сукупність традиційних способів професійного впливу на підлітків із неповних сімей та їхніх батьків. Автор статті пропонує цикл технологічного процесу соціально-превентивної діяльності (від якого залежать визначення інструментарію, змісту, форм і методів роботи) здійснювати у логічній послідовності певних етапів, що характерні для роботи з будь-якою неповною сім'єю.

Ключові слова: *етап, неповна батьківська сім'я, підлітки, соціально-превентивна діяльність, професійний вплив.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. На початку ХХІ ст. нові соціальні умови в Україні гостро поставили на порядок денний проведення системно-активної соціально-превентивної діяльності з дітьми та молоддю, в тому числі з підлітками із неповних сімей. Реальна ситуація свідчить про те, що становлення підлітків відбувається в складних умовах трансформацій, взаємодії та взаємовпливів з